

Didàctica de les ciències socials

Pere Alzina Seguí

IES Alaior

Introducció

L'ensenyament de les ciències socials és una tasca força complexa. Les ciències socials estan farcides de conceptes abstractes amplis i de difícil concreció. La contextualització dels conceptes generals a l'entorn proper i la generalització de regles i lleis als entorns més llunyans és un repte per l'ensenyant. Per altra banda, la manipulació, a nivell cognitiu, del concepte de temps històric complica l'estudi. Les ciències socials treballen amb imatges mentals (construccions personals a partir d'explicacions, a partir de lectures, a partir de restes arqueològiques...) que s'han d'organitzar, classificar, ordenar...però per damunt de tot, demanen una comprensió dels fenòmens estudiats, adequadament relacionats i analitzats (buscant causes i conseqüències).

Les ciències socials han de potenciar, per tant, el raonament abstracte, el pensament social i el pensament crític de

l'alumnat. Tot un repte per la didàctica. És difícil precisar com cal treballar per aconseguir els anteriors objectius; el que sabem, analitzant la pròpia experiència, és que l'explicació dels fets històrics seguint l'ordre cronològic o relatant els grans esdeveniments o l'estudi de la geografia de tipus descriptiu no potencien les habilitats de pensament.

Comprendre per canviar

Quin és l'objectiu fonamental de les ciències socials? Quina és la intenció final? Què volem aconseguir?

Respondre aquestes preguntes no és una tasca fàcil. En tot cas podem dir que l'objectiu final de les ciències socials no és saber geografia i història. No és conèixer les capitals del país del món, les grans cordilleres, els accidents geogràfics, les etapes històriques o els principals esdeveniments que han marcat el devenir de les civilitzacions. Tots aquests continguts són mitjans, no són finalitats.

La finalitat darrera de les ciències socials, des del meu punt de vista, és **COMPRENDRE PER CANVIAR, COMPRENDRE PER MILLORAR LA NOSTRA REALITAT**. Per assolir aquesta finalitat necessitem manejar un conjunt important de dades, necessitem comprendre el passat, analitzar el present i fer projeccions de futur. El que ens cal és **IMAGINACIÓ**

per buscar alternatives als problemes que ara ens afecten. El que ens cal és millorar l'equilibri natural, aconseguir una vida digna, repartir la riquesa, evitar el racisme i la xenofòbia...Necessitam unes ciències socials interpretatives, amb capacitat d'oferir alternatives als problemes actuals. Les ciències socials descriptives no ens ajuden a interpretar i a trobar línies d'actuació compromeses per intentar solucionar els conflictes de la societat actual, tot i que les dades (la descripció del fet i dels llocs) són un punt de partida per a la interpretació i per l'acció.

Fomentar el pensament social i el pensament crític

La didàctica de les ciències socials ha de fomentar la superació de reptes intel·lectuals i la resolució de problemàtiques complexes. Cal ensenyar a interpretar, a analitzar, a elaborar i construir informació per respondre una pregunta, una qüestió important, un problema, un conflicte...

La didàctica de les ciències socials ha de capacitar als alumnes a adquirir nova informació i noves habilitats en diferents àmbits del coneixement. La didàctica de les ciències socials ha de permetre aplicar el que s'ha après en la resolució de nous problemes i també ens ha de permetre treballar les tècniques per a comunicar els resultats de la nostra investigació a altres persones i col·lectius.

La comunicació dels resultats de les petites investigacions és una estratègia didàctica força motivadora. L'alumnat comprèn que el seu treball serà llegit i comentat per altres persones, comprèn que

pot aportar quelcom a la societat, comprèn que el treball escolar és un treball social en el sentit més ampli de la paraula.

Cal fomentar el pensament crític, entès com una eina imaginativa i creativa que ens permet resoldre problemes. Una persona assoleix el pensament crític quan és capaç de PENSAR, SENTIR I ACTUAR en societat.

Les ciències socials han de fer emergir el pensament social quotidià, el que es diu i el que es dona per segur, i contrastar aquest punt de vista amb el pensament científic capaç d'analitzar, interpretar i sug-

gerir línies d'acció. L'estudi de la geografia i de la història ha de partir de les realitats viscuudes, dels problemes del present, dels fets concrets i avançar vers la comprensió i interpretació geogràfica i històrica, projectant línies d'actuació.

Una proposta didàctica alternativa

Tot discurs teòric ha de tenir uns referents pràctics, unes exemplificacions que ens permetin imaginar i concretar la teoria en acció pedagògica. Moltes són les propostes que han sorgit des d'aquests plantejaments crítics; la diversitat de formes de fer i d'actuar són, des d'una postura eclèptica, una bona solució per plantejar l'ensenyament i l'aprenentatge de la geografia i de la història. Avui, tot i tenir en compte aquesta reflexió, optarem per presentar un plantejament didàctic concret, complex i alternatiu: la resolució de problemes o dilemes socials.

En primer lloc, es presenta o sorgeix un problema, una pregunta difícil, una qüestió important...

En segon lloc, s'investiga, es debat i es dialoga sobre el problema plantejat. Es suggereixen possibles actuacions, possibles sortides i alternatives.

En tercer lloc, s'analitza el problema i s'enmarca dins les coordenades geogràfiques i històriques, tot i que podem treballar des d'altres àrees

Necessitam unes ciències socials interpretatives, amb capacitat d'oferir alternatives als problemes actuals.

científiques a partir d'un plantejament interdisciplinari. El problema pot ser comparat amb altres situacions, pot ser analitzat des del punt de vista d'altres civilitzacions i pot ser valorat des d'una perspectiva històrica.

En quart lloc, cal buscar alternatives al problema plantejar. Tota la classe pensa, en petits grups cooperatius, les possibles vies de solució. Tota la classe valora les diferents solucions aportades i, finalment, opta per una determinada línia de treball.

Finalment, cal analitzar la incidència que tindrà la nostra acció i projectar tot el que s'ha après a la vida quotidiana. De l'anàlisi d'algun problema es pot deduir la necessitat d'alguna acció concreta. La actuació esdevindria l'eina clau de l'aprenentatge, tot i que cal dir que no sempre és possible la actuació directa sobre un problema.

Vegem un exemple concret. En una classe de primer cycle d'ESO es planteja una interessant discussió. Alguns alumnes es queixen de les restriccions que els seus pares imposen a l'hora de tornar a casa els dies de festa. Comenten que els pares els diuen que quan ells eren joves això no passava i que no s'atreuen a discutir amb els seus pares (els avis). Un grup d'al·lots diu que això no és veritat i que els seus pares prohibeixen allò que ells ja han fet de joves. Un altre grup opina el contrari. Decidim plantejar una petita recerca per intentar averiguar el que realment passava fa uns quaranta, cinquanta i cent anys enrera sobre les sortides en dies de festa. La qüestió queda plantejada de la següent manera:

Com es divertien els nostres pares i mares i els nostres avis i àvies?

Decidim entrevistar persones majors (pares, mares, avis i àvies), buscam documents que ens parlin sobre la vida quotidiana en diferents èpoques històriques. També ana-

litzam com es diverteixen diferents civilitzacions en l'actualitat (tribus berebers, els bosquimans i els indis). Comprovam les importants diferències entre èpoques històriques i civilitzacions. Constatam que les formes de diversió són molt diferents i estan molt influïdes per aspectes culturals i religiosos.

Dels aspectes purament festius els alumnes es comencen a interessar per altres aspectes: la roba, la decoració, els objectes quotidians, els tipus

de guarniments (pentinats, penjolls, pintures...) que es posen les persones per anar de festa en diferents èpoques històriques. Aquestes situacions es comparen amb l'actualitat (es parla de la "roba pastillera", dels conjunts de música més coneguts, dels "rituals" per divertir-se...). Es constata una important diversitat de formes de divertir-se dins la mateixa classe. El professor intenta treballar la **COMPENSIÓ** de tots els fenòmens i de totes les formes de ser i d'actuar.

Finalment es torna a la qüestió inicial i, mitjançant el treball a partir de grups cooperatius, es redacten algunes primeres conclusions provisio-

nals: "Abans no hi havia tanta llibertat com hi ha ara. És veritat que els nostres pares i avis no podien fer les mateixes coses que nosaltres feim avui en dia, tot i que en diferents civilitzacions i en diferents èpoques històriques les modes i els costums canvien radicalment."

Buscam possibles alternatives al problema plantejat. Analitzades les diferents alternatives (llibertat total, els pares sempre tenen raó, som responsables i podem fer el que volem, no volem limitacions de cap tipus...) arribam a una línia d'acció de consens: quan tinguem un problema d'aquest tipus parlarem, dialogarem i pactarem amb els pares. Vam constatar la necessitat de comprendre les postures de pares i de fills. Al llarg del temps analitzarem els conflictes que sorgien sobre aquesta qüestió i valorarem l'eficàcia de la nostra alternativa "dialogant" i "pactista".

Aquesta petita recerca ens va servir per treballar conceptes abstractes a partir de realitats concretes i properes, tot i que això no implica que no es puguin plantejar qüestions abstractes i molt llunyanes. La història va ajudar a resoldre, o com a mínim, va ajudar a comprendre millor una qüestió que es planteja cada cap de setmana a molts adolescents.

És així com entenc la formació de persones crítiques: persones capaces de pensar, sentir i actuar en el món actual. Quines conseqüències pot tenir aquesta experiència a nivell didàctic?

Pens, en aquest moment, que la didàctica ha de servir per ensenyar estratègies de pensament a l'alumnat, tot plantejant problemes complexos i

reproduir, dins la classe, les passes principals del pensament abstracte. No ens serveix de res dir que un alumne no pensa bé o dir-li simplement que ha de pensar. El problema és que molts d'ells no saben com fer-ho, molts alumnes no han tingut l'oportunitat d'aprendre a pensar i l'escola ha d'assumir aquest repte.

Un altre factor didàctic important és el treball en grups cooperatius. És una obvietat que entre tots tenim més idees que pensant tot sols. Per tant cal fomentar el treball cooperatiu com a eina per assolir el pensament crític.

... Però ens queden molts entrebancs a superar

Les actuals dinàmiques dels centres i de l'administració educativa no afavoreixen la recerca didàctica i la formació que aquests canvis exigeixen als ensenyats. Hem de tenir en compte tot un conjunt de factors que poden returar el procés d'innovació:

- Els llibres de text, seqüenciats des de la lògica interna de la matèria, parlan d'un conjunt de fets i esdeveniments estereotipats. És difícil trobar documents sobre, per exemple, la vida quotidiana d'una comunitat.

- Hi ha molts pocs materials editats que es centrin en l'ensenyança de les estratègies de pensament. Ens manquen, per tant, models a seguir i exemplificacions que ens permetin millorar la nostra pràctica.

- La formació i la preparació dels docents, de forma continuada i al llarg de tota la vida, pot fer inviable un procés de generalització de la innovació. Aquest és un factor molt important; caldria una contí-

nua formació, donats els canvis socials que es produeixen, els nous conflictes que es generen i la gran quantitat

d'innovacions que sorgeixen en el camp científic i didàctic.

- Les realitats de les nostres aules ha canviat sobtadament; i, previsiblement, seguiran canviant. Així, és possible, que quan dominen una determinada situació conflictiva, aques-

- L'organització del temps i de l'espai (especialment a secundària) no és la més adient per poder desenvolupar un currículum de les característiques descrites. Es necessiten agrupaments horaris més amplis i una nova concepció de l'explicació oral, per part del professor, a la classe.

- A tots els problemes assenyalats s'hi afegeix l'alumnat. En principi, tots els alumnes prefereixen la classe magistral a l'activa participació en la construcció del propi saber. Prefereixen fer un simple exercici d'omplir buits a fer una recerca. De totes maneres, l'alumnat, va adquirit noves habilitats quan descobreix el sentit de les propostes innovadores.

Per fer pensar una estona...

Quan observes, de forma progressiva, que la majoria d'al·lots i al·lotes van adquirint un sentit crític del que els envolta, quan constates que els alumnes més difícils "s'enrollen" en algunes activitats,

No ens serveix de res dir que un alumne no pensa bé o dir-li simplement que ha de pensar. El problema és que molts d'ells no saben com fer-ho, molts alumnes no han tingut l'oportunitat d'aprendre a pensar i l'escola ha d'assumir aquest repte.

ta hagi canviat i necessitem noves estratègies i nous plantejaments. Això suposa un repte continuat que exigeix una gran quantitat d'energia vital i de ganes de treballar. Podem dir que aquestes realitats exigeixen, per part del professorat, una gran dosi d'optimisme.

quan descobreixes que molts són capaços de raonar sobre aspectes de la vida amb profunditat, i quan, un dia, algun alumne "despenjat" et planteja un conjunt de millores socials, sòlides i alternatives, penses que el treball, els maldecaps, les enrabiades i les hores d'estudi han valgut la pena. □